

سیری در قانون ابن‌سینا

مجله نظام پزشکی

سال هشتم ، شماره ۱ ، صفحه ۷۴ ، ۱۳۶۰

* دکتر ابراهیم مصلحی شاد

کتاب قانون در طب : یک دائرة المعارف پزشکی است که در حدود یک میلیون کلمه داشته و مشهورترین اثر طبی ابن‌سینا (۴۲۸-۳۷۰ هـ) است . قانون بعنوان « یک انجیل طبی » مدت ۷ قرن در دانشگاه‌های مهم اروپا تدریس شده و بیش از هر اثر طبی دیگر مورد توجه بوده است . قانون در قرن ۱۲ میلادی بوسیله گرارد کرمونائی ^{۵۵} در Toledo (طبلطله) به لاتین ترجمه شده است و پس از تجدید نظر بوسیله آندره آلباقو ^{۵۵۵} در سال ۱۵۲۷ میلادی Canon medicinae در ونیز چاپ شده است .

قانون فقط در قرن ۱۶ میلادی در دوران پاراصلس در طول دو سال ۱۳ بارتخدید چاپ شده است . قانون علاوه بر زبان عبری و لاتین به زبان اردو (۱۹۲۰) و روسی (۱۹۵۴) و قسمتهایی از آن به زبانهای دیگر منجمله کتاب اول آن توسط دکتر مظہرشاہ از اردو به انگلیسی (۱۹۶۶) ترجمه شده است .

ابن‌سینا در فلسفه و طب تابع مکتب یونان یعنی ارسطو و بقراط بوده است . وی در داروشناسی از دیستوریدیس و در تشریح از جالینوس پیروی کرده است . ابن‌سینا تنها به جمع آوری و منظم کردن علوم طبیعی تا زمان خود نپرداخته، بلکه نظریات و ملاحظات خود را با آن افزوده است .

قانون چنانکه از نام آن مستفاد می‌شود بر پایه استدلال ، منطق و اصول استوار است . این اثر شامل ۵ کتاب می‌باشد :

کتاب اول - درباره کلیات علم طب
کتاب دوم - درباره داروهای مفرد (Materia medica)
کتاب سوم - شرح بیماریهای داخلی و خارجی اعضاء بدن ، از سر تا پا

جنديشاپور یکی از مهمترین مرکز علم و طب در جهان بشمار میرفت . در اين دانشگاه طب یونانی - ايراني و هندی تدریس می‌شد که در آن طب یونانی توفيق داشت . اين دانشگاه در بارور کردن درخت طب اسلامی سهم بسازی دارد ، چه در اين مرکز علمی بود که فعالیت شدیدی در ترجمه آثار علمی و طبی بوجود آمد .

مهمنترین و موثرترین مترجمان آثار طبی، حنین ابن اسحق عبادی (متولد ۱۹۲ هـ) است . حنین قسمتی از آثار بقراط (منجمله فصول بقراط)، کلیه آثار جالینوس و برخی از شروح وی بر آثار بقراط را ترجمه کرده است .

دوره شکوفائی طب اسلامی با تدوین آثار ارزشمندی آغاز می‌گردد . علی ابن دین طبری کتاب « فردوس الحکمه » را تألیف کرده که نه تنها شامل طب بلکه دیگر رشته‌های علوم چون فلسفه، فیزیک و غیره است . بعد از طبری بر جسته‌ترین چهره ایوبکر محمد زکریای رازی (۲۵۱-۳۱۳ هـ) است که به « بزرگترین و اصیل ترین پژوهش اسلامی » معروف شده و کتاب « الحاوی » وی برخلاف قانون ابن‌سینا، یک اثر تئوری و نظری نبوده، بلکه مجموعه‌ای از تجربیات بالینی است . از این را رازی را بزرگترین طبیب تجربی در قرون وسطی نامیده‌اند . مهمترین و بنیادی ترین اثر رازی، کتاب « الجدری والحصبه » نخستین رساله‌ای است که در تشخیص افتراقی سرخ و آبله نوشته شده است . بالاخره علی ابن عباس (متوفی ۴۸۳ هـ) صاحب کتاب « کامل الصناعة الطبية » می‌باشد . این اثر طبی که جنبه عملی آن بر قانون برتر بوده است، تاظهور قانون ابن‌سینا از کتب درسی بشمار میرفته است .

* مرکز پزشکی هواپیمایی ملی ایران ، هما - تهران .

*** Gerardus Cremonensis

**** Andreas Alpagus

طیعت از حالت عادی بوجود می‌آید. ترکوب آن بستگی به علل مختلف دارد مانند هوا، تغذیه، آشامیدنیها، آب و هوای مبارزه در مقابل بیماریها یعنی قطع علل خارجی را ابن سینا کافی نمیداند بلکه سعی میکند فارسائی اعضاء و فارسائی اخلاق بدن را رفع کند.

در مورد درمان، دستور پر هیز غذاشی، هیدروترالپی (Hydrotherapy) نقش مهمی دارد: گرمای سرما، حمام داغ، استحمام، دارو و روان درمانی قسمی از معالجات را تشکیل میدهد که او توجیه کرده است.

در تشریح - ابن سینا کاملا تحت قیادت جالینوس بوده، بلکه نظریات مستقلی ارائه داده است. وی در مورد مفرز انسان مابین پوسته ولايه مفرز تفاوت قائل بوده است. وی اولین کسی است که نه تنها انتهای دقیق ماهیچه‌های چشم را توصیف کرده، بلکه عمل آنها را از نظر فیزیولوژی شرح داده است. راجع به مردمک چشم میگوید «مردمک سالم در تاریکی باز میشود و در روشنایی تنگ میگردد» ابن سینا شبکه چشم را اتساع انتهایی عصب چشم دانسته است.

در کتاب قانون، بیماریهای بسیاری چون بیماری چون بیماری‌ای عفونی، ناراحتیهای متابولیسم یا اختلالهای گردش خون بطور دقیق توصیف شده است. وی نوع فلنج مرکزی صورت را از نوع محیطی آن تمیز داده است. ابن سینا علت سکته را انسداد در مفرز میدانست که بعلت تغییرات خون یا انتباش رگهای خون تحت تأثیر مواد بیماریزائی است که منجر به کم خونی (Anemia) میشود و بالاخره وی علل مختلف زخمهای معده را شرح داده و آنها را از اورام معده تشخیص افتراقی داده است.

ابن سینا پدیده‌هایی را که در اثر ابتلاء پیوک یا فیلاریامدنیس (Filaria medinensis) عارض میشود، بسیار روشن توصیف کرده است. وی لوله‌گذاری حلق (Intubation) را در مورد تنگی حلق توصیه کرده است. در حالیکه در مورد تراکوتومی (Tracheotomy) فقط آنرا در حالات سخت و ناچاری مجاز دانسته است.

بر طبق نظریه ابن سینا در مورد تشخیص دادن دررفتگی (Luxation) استخوان، عضو خسارت دیده را باید با عضو سالم مقایسه کرد. وی طریقه جا انداختن (Reposition) استخوان دنبال چدرا از راه روده مستقیم توصیه کرده است. وی در مورد درمان دررفتگی مفصل شانه میگوید «اگر بیمار بچه یا فرد ضعیفی باشد باید استخوان بازو را بوسیله فشار مستقیم جا انداخت». در اشخاص قوی همان روشی بکار می‌رود که بوسیله بقراط شرح داده شده است.

کتاب چهارم - شرح بیماریهای عمومی که در رابطه با اعضاء خاصی نیستند.

کتاب پنجم - درباره ترکیب داروها (قراردادین) تعریف طب در قانون: طب دانشی است که بوسیله آن میتوان بر کیفیات تن آدمی آگاهی یافت. هدف آن فقط تدرستی در موقع سلامت و اعاده آن به هنگام بیماری است. بنابراین ابن سینا به پیشگیری (Prophylaxy) توجه خاص مبذول داشته است. وی طب را بدو بخش تقسیم کرده است. طب نظری و طب عملی.

در وظائف اعضاء: ابن سینا چون اسلاف خود معتقد به عناصر اربعه چون آب، هوا، خاک و آتش است و تذکر میدهد که باید از این کلمات معنای دیگری غیر از آنچه در مکالمه معمولی مستفاد میشود، استنباط کرد. وی چون جالینوس، خون، بلغم، صفر و سودا را چهار خلط بدن میداند که در نتیجه هضم مواد غذایی بوجود می‌آیند. غذا بوسیله رگهای روده جذب شده، وارد کبد میشود، کبد این مواد را پخته و دگر گون کرده و به اخلاق چهار گانه فوق تبدیل میکند. از امتزاج این چهار خلط، مزاج یا طیعت بوجود می‌آید. این مواد با گردش خون به اعضاء بدن میروند و در اثر تقدیه بافت‌های بدن سبب رشد و نمو میشوند. از دیگر یکی از این مواد سبب بیماری میشود و در اینحال مزاج متمایل بدان میگردد.

از اینرو مزاج گرم، مزاج سرد، مزاج خشک و مزاج تر در اشخاص بوجود می‌آید. اگر تعادل در هماهنگی این چهار خلط بهم بخورد پدیده‌های مختلفی ظاهر میشوند:

۱- علامت مزاج صفر اوی- زرد شدن پوست، زبان، چشم، دهان، تهوع و سوزش معده.

۲- علامت مزاج خونی: سنگینی سر، کمی حواس، شیرینی دهان، سرخی رنگ بدن و ایجاد جوش در بدن.

۳- علامت مزاج بلغمی: سفیدی و نرمی پوست، جاری شدن بزاق فر اوان، اختلال هاضمه، احتیاج زیاد بخواب.

۴- علامت مزاج سوداوی: لاغری زیاد، سوزش معده، یاس و بدینی، اندیشه‌های بد، سیاهی و غلظت خون.

بر طبق نظریه ابن سینا در اثر هضم، مواد هضره ایجاد میشوند که باید دفع شوند. دفع آنها از راه روده، کلیه‌ها، هوای تنفسی و منافذ پوست امکان پذیر است. در اثر ازدیاد این مواد بیماریهای مختلفی ظاهر میشوند. ابن سینا چون اسلاف خود، بیماری رادر اثر اختلال در توازن اخلاق چهار گانه میداند - (Humeral Pathology). ترتیب یا تغییرات مادی ترکیب اعضاء یا انحراف

روی بچه ایکه شیر میدهد ، اثر میگذارد .*

در داروشناسی : در قانون تقریباً از ۷۶۰ قلم دارو نام برده شده و آنها را از نظر فارماکولوژی توصیف کرده است. از داروهایی که در درمان بیماریهای صفر اوی بکار رفته است میتوان کاستنی، زرشک، تمپر هندی، شاه تره و رناس را نام برد. ابن سینا در داروشناسی تحت تأثیر دیسقوریدیس بوده است. وی در قانون از داروهایی نام میبرد که نزد یونانیها ناشناخته بوده است.

اساس فلسفه ابن سینارا در مورد بدن انسان ، تعادل مزاجها ، عناصر و طبیعت تشکیل میدهد . طبیعت بر اساس تعادل هریک از اجزاء آنست . هر نوع غذا یا داروئی که مصرف شود میتواند به تقویت یا تخریب این تعادل کمک نماید . هر چه ما میخوریم روی سلامتی ما بیشتر از آنچه که ما فکر میکنیم اثر میگذارد . واین دلیلی است که چرا اسلام اولین مکتب طبی است که قسمت اعظم تعلیم خود را به پر هیز غذائی اختصاص داده است . ابن سینا عقیده داشت که بین جسم و روح رابطه وجود دارد و اینکه هر کدام از آنها بر دیگری تاثیر میگذارد . وی شاید اولین کسی است که راجع به روان تنی (Psychosomatic) نوشته است . ابن سینا در مورد بیماریهای روانی به تلقین عقیده داشته (Suggestion) و از این طریق برخی از بیماران را درمان کرده است (Psychotherapy). از جمله در این مورد میگوید : «نبینی للطبيب ان یکون دائمًا مبشرًا بالصحة فان للعوارض النفسي انه تاثيرات عظيمة» برپزشک است که بیماران را به بیرون بشارت دهد زیرا این عمل در بهتر نمودن عوارض روانی اثر شایانی دارد .

REFERENCES :

- ۱- الشیخ الرئیس ابوالحسین ابن علی ابن سینا : القانون في الطب : بیروت : دار صادر
- 2- Shah, Mazhar, H.: The general Principles of Avicenna's, Canon of medicine. Karachi. 1966.
- 3- Said, Hakim, M.: The Canon of Medicine. Paris. 1980.
- 4- Tayefeh - Mahmoudi, B.: Der persische Arzt und philosoph Avicenna (Ibn Sina). Düsseldorf. 1964.

بعضی از نظریات ابن سینا در رابطه با بهداشت هنوز بقوت و اعتبار خود باقیست :

تجربه نشان داده که ممکن است آب با مواد مضر مخلوط شود و بسلامتی زیان وارد کند . از این رو وی آب باران را جهت آشامیدن توصیه میکند . بر طبق عقیده وی منزل باید از سمت شرقی ساخته شود تا باد شرقی گرم و پاکیزه داخل شود و خورشید صحیگاهی در داخل آن بتاولد .

در روانشناسی : ابن سینا هر گونه رفتار غیر انسانی و خشن را با بیماران روانی اتفاق دیده و توصیه کرده است که از زنجیر بستن یا اذیت و آزار آنها خودداری شود و با آنها باید با ملایمت رفتار کرد و بجای زنجیر بستن ، آنها را روی تخت ، ملايم خواهند . او تحریکات روانی را در اثر عدم تعادل نسبت اخلاقی در مغز دانسته است ،

در مامائی و بیماریهای اطفال : وقتی بچه بدینا آمد ، باید ناف او را بفاصله ۴ انگشت بزید و بخش بزیده را با یک پارچه تمیز بست . تن بچه باید با آب و نمک اندوده شود تا پوست سخت و نیرومند گردد . بهر ترتیبی ممکن است باید بچه پستان مادر را بگیرد ، چون شیر مادر از هر غذای دیگر بهتر است ، زیرا به غذائی که بچه در شکم مادر تغذیه میکند ، شبه است . اگر دایه مبتلا به بیماری چون اسهال یا بیوست شد و یا داروی خواب آور استعمال کرد ، بهتر است دایه دیگری بچه را شیر دهد . در مورد شرایط دایه در قانون چنین آمده است . « بهترین دایه بین سن ۲۵-۲۵ سال است ، اوباید سالم ، قوی و نه خیلی چاق و نه بسیار لاغر باشد او باید خوش رفتار و نه خشمگین ، اندوهناک یا ترسو باشد ، زیرا